

Shukurullo Mardonov
Onaxon Jabborova

BOSHLANG'ICH SINF
O'QUVCHILARI MA'NAVIYATINI
SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION
METODIKASI

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

**Shukurullo Mardonov
Onaxon Jabborova**

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI MA'NAVIYATINI
SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION METODIKASI**

TOSHKENT-2024

UO'K 373.3;130.2;17
KBK 74.2;87.7
M-63

Mardonov Sh., Jabborova O. / Boshlang'ich sinf o'quvchilari ma'naviyatini shakllantirish innovatsion metodikasi. / Monografiya. – T., 2024. -136 b

Mazkur monografiyada Yangi O'zbekiston taraqqiyotida ma'naviyatning tutgan o'rni va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviyat-hayotimizda yangi kuch, yangi harakatga aylanishi kerak" nutqi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining ma'naviyatini shakllantirish innovatsion metodikasi masalalari tahlil qilib berilgan. Unda o'quvchilarining ma'naviyatini shakllantirishdagi innovatsion metodikalardan foydalanish bo'yicha tavsiyalar taqdim etilgan.

Monografiya boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari, amaliy faoliyatdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilari va muammo bilan qiziquvchi keng jamoatchilikka mo'ljallangan.

Mas'ul muharrir: akademik X.I. Ibraimov
Taqrizchilar: p.f.d., dos. K.A. Karimov
p.f.f.d (PhD) F.I. Ochilov
f.f.d., prof. D.M. Jamoliddinova

Monografiya Chirchiq davlat pedagogika universiteti ilmiy-texnik Kengashining 2024 yil 29 apreldagi 8-sonli majlisida nashrga tavsiya etilgan.

UO'K 373.3;130.2;17
KBK 74.2;87.7

ISBN 978-9911-264-78-7

© Mardonov Sh. va b., 2024
© "Osiyo tur", 2024

MUQADDIMA

"O'zbekiston-2030" strategiyasi ijrosi jarayonida ma'naviyatni jamiyat miqyosida rivojlantirish masalasi ham muhim o'rin tutadi. Bunda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan taklif etilgan "barcha sohalar orasida ma'naviyat o'n qadam oldin yurishi kerak" tamoyiliga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu tamoyilning ma'nosi shuki, insonning aqliy, ruhiy va estetik taraqqiyotida uning ma'naviy olami ilk rejada turadi, shu sababli mazkur masalalar bevosita ma'naviyat ijtimoiy hodisasini idrok qilib olishni taqozo etadi. Bularning barchasi boshlang'ich sinf o'quvchilari ma'naviyatini shakllantirish innovatsion metodikasini ishlab chiqish zaruriyatini belgilaydi. Shu sababli mazkur masalada ana shu zaruriyatlarga asosan tahlil jarayoni taqdim etilgan.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'naviyatni shakllantirish innovatsion metodikasini ishlab chiqish zaruriyatlari quyidagilar bilan belgilanadi:

boshlang'ich sinf o'quvchilari ma'naviy jihatdan rivojlanish jarayonida bo'lganligi uchun ularning ma'naviyatini to'g'ri shakllantirish va bunda innovatsion metodikalarga asoslanish;

boshlang'ich sinf o'quvchilari ma'naviyatini shakllantirish innovatsion metodikasi nazariy masalalarini tahlil qilish;

boshlang'ich sinf o'quvchilari ma'naviyatini shakllantirishning innovatsion didaktikasi asoslarini ishlab chiqish;

boshlang'ich sinf o'quvchilari ma'naviyatini shakllantirishning innovatsion metodologiyasini yaratish;

boshlang'ich sinf o'quvchilari ma'naviyatini shakllantirish innovatsion metodikasining istiqbolli yo'nalishlarini belgilash.

Mazkur masalalar tahlili O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 22 dekabrda Respublika Ma'naviyat va ma'rifat Kengashining kengaytirilgan yig'ilishida so'zlagan nutqida

ilgari surilgan g'oyalar, fikrlar va yondashuvlar asosida tahlil qilib berildi.¹

Qo'lingizdagi ushbu monografiyada boshlang'ich sinf o'quvchilari ma'naviyatini shakllantirishning innovatsion metodikasini ishlab chiqish masalasiga asosiy e'tibor qaratildi.

Ta'kidlanganidek, monografiya oliy pedagogik ta'lim muassasalari boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari, amaliy faoliyatdagi o'qituvchilar hamda ushbu muammo bilan qiziquvchi keng jamoatchilikka mo'ljallangan.

Monografiyaga doir fikr-mulohazalaringizni kutib qolamiz.

I BO'LIM

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI MA'NAVİYATINI SHAKLLANTIRISH INNOVATSION METODIKASINING NAZARIY MASALALARI

1.1. Ma'naviyatning mazmuni

"O'zbekiston-2030" strategiyasida boshlang'ich ta'limda sifat ko'rsatkichlariga erishish va buning uchun boshlang'ich ta'lim muammolarini keng tadqiq etish vazifalari qo'yilgan. Ana shunday muammolardan biri boshlang'ich sinf o'quvchilari ma'naviyatini shakllantirishni innovatsion metodikasini ishlab chiqishdan iborat. Chunki bugungi kunda turlicha qarashlar, g'oyalar va yondashuvlar yangicha asoslarda takomillashib bormoqda. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilari ma'naviyatini innovatsion metodikalar asosida shakllantirish muammosini hal qilish muhim ahamiyatga egadir. Mazkur o'rinda ma'naviyat hodisasining mazmuni tahliliga e'tiborimizni qaratamiz.

"Ma'naviyat" tushunchasi arabcha so'z bo'lib, ma'no, ma'nolar majmuasi degan mazmunni anglatadi.² Shu ma'noda ma'naviyat inson uchun moddiy hayot bilan birgalikda namoyon bo'ladigan ma'naviy hayot ijtimoiy hodisasini ifodalaydi. Bu tushuncha insonning ma'naviy olami (ichki dunyosi), ongi, aqli va ruhiyati bilan bog'liq bo'lib, uning ma'no-mazmuni inson faoliyatida namoyon bo'ladi. Mazkur tushuncha birinchi bor Jaloliddin Rumiyning (1207-1270) "Ma'naviy masnaviy" asarida qo'llangan bo'lib, "inson ma'naviy borlig'i" ma'nosi sifatida ishlatilgan.³

Biz ma'naviyat tushunchasini pedagogik nuqtai nazardan qabul qilamiz. Shu jihatdan ma'naviyat tushunchasida bizning yondashuvimizga ko'ra, quyidagilar muhim o'rin tutadi:

1) ma'noli fikrlash;

¹ Mirziyoyev Sh.M. Ma'naviyat – hayotimida yangi kuch, yangi xarakatga aylanishi kerak. – Toshkent, 2024

² Nazarov Q., Qarshiboyev M. Va boshqalar. Ma'naviyat asosiy tushunchalar izohli lug'ati. – T.: O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti. 2010. 353-bet.

³ Jaloliddin Rumi. Ma'naviy masnaviy. 5-jild. – Toshkent, 2005-2008

- 2) ma'noli yashash;
- 3) ma'noli faoliyatda bo'lish.

Bunday yondashuv o'zining asoslariga ega ekanligini ta'kidlab o'tish lozim. Shu jihatdan inson hayotida **ma'noli fikrlash** ko'nikmasini tarkib toptirish uni insoniylik olamiga olib kirishning muhim pedagogik vositalaridan biri hisoblanadi. Ma'noli fikrlash ko'nikmasi jamiyatimiz sharoitida quyidagi tizimda tarkib toptiriladi:

- a) oila tarbiyasi jarayonida bolada yaxshilik va yomonlikni farqlash odatini tarkib toptirish;
- b) ta'lim tizimi vositasida o'quvchilarning ma'noli fikrlash ko'nikmasini shakllantirish;
- v) jamiyat, ya'ni jamoatchilik ishtiroki vositasida insonning ma'noli fikrlashini rivojlantirib borish.

Bunday tizimli yondashuvni idrok qilish insonni ma'noli fikrlashga o'rgatishning muhim omili hisoblanadi. Misol uchun, bola yaxshilik va yomonlikni farqlashda oilada odatlanadi. Shu sababli oilada bolaga nisbatan oqilona munosabatda bo'lish va oila hayotida "Qush uyasida ko'rganini qiladi" hikmatiga tayanish taqozo etiladi. Bunda ota-onalar yoki oila a'zolarining katta yoshlilari so'z va ish birligiga amal qilishi bolaning ma'naviy ko'nikmalarini to'g'ri tarkib toptirishga asos bo'lishini unutmaslik lozim. Mashhur shoirimiz O'zbekiston xalq shoiri Muhammad Yusuf jurnalistlar bilan bir suhbatida "Biz oilada tutadigan o'zligimizga jamiyatda amal qilmaymiz" degan edi. Buning ma'nosi shuki, oiladagi hayot va tarbiya jamiyat hayotiga mos bo'lishi kerak. Bu bilan bola yaxshilik va yomonlikni tez farqlashga odatlanadi, natijada uning ma'naviy olamida yaxshilikka bo'lgan intilish tarkib topadi.

Ta'lim tizimi vositasida shaxsning ma'noli fikrlash ko'nikmasi tarkib toptiriladi. Unga ko'ra, shaxs fikrida ma'no-mazmun, qisqalik, aniqlik va tushunarliklik o'z ifodasini topishi kerak. Undan tashqari shaxs o'zining fikrini yozma va og'zaki shakllarda ifodalash ko'nikmasiga ham ega bo'lishi lozim. Bunda asosiy e'tibor

quyidagilarga qaratilishi maqsadga muvofiq bo'ladi: maktabgacha ta'limda bolalarning fikrlash ko'nikmasini tarkib toptirish, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning mustaqil fikrini shakllantirish va umumiy o'rta ta'limda o'quvchilarning o'z fikrini yorqin ifodalash ko'nikmasini tarkib toptirish muhim o'rin tutadi. Huddi shuningdek, o'rta maxsus va oliy ta'lim jarayonida shaxsning ma'noli fikrlash ko'nikmasi ilmiy malakaga aylanadi. Buning natijasida shaxs hayotida va uning shaxsida ma'noli fikrlashning tarkib topishi kutilgan darajada amaliyot kasb etadi. Chunki har bir jamiyatda, ayniqsa, innovatsion jamiyat sharoitida shaxsning ma'noli fikrlash ko'nikmasiga ega bo'lishi taqozo etiladi va shu sababli ma'noli fikrlash bugungi kunda ma'naviyatning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi.

Kezi kelganda ta'kidlash lozimki, insonlarning ko'pchiligi muayyan sharoitlar tufayli oliy ta'lim bilan qamrab olinmasligi ma'lum. Shu sababli oliy ta'lim bilan qamrab olinmagan shaxsning ma'noli fikrlash ko'nikmasini tarkib toptirishga jamoatchilik imkoniyatlaridan foydalaniladi. Misol uchun, shaxs jamoaning ehtiyojlari va talablariga mos ravishda fikrlashi kerak. Aks holda uning fikrlari tushunarsiz va noaniq bo'ladi. Buning natijasida shaxs jamoa hayotida o'z o'rniga ega bo'lmaydi. Shu sababli keyingi paytlarda jamiyatning, ya'ni jamoatchilikning shaxsda ma'noli fikrlash ko'nikmasini axloqiy ta'sir ko'rsatish, rag'batlantirish yoki korreksiyalash kabi vositalar asosida rivojlantirishga asosiy e'tibor qaratilmoqda. Buning natijasida shaxsda o'ziga xos mustaqil fikrlash, fikrlarning mazmundorligi va o'zgalarga ijobiy ta'sir ko'rsatish ko'nikmalari tarkib topib bormadi.

E'tibor berilsa, ma'naviyatning muhim tarkibiy qismi bo'lgan ma'noli fikrlash ko'nikmasi shaxs hayotida muhim o'rin tutadi va u maktabgacha ta'lim jarayonidan oliy ta'lim yakuniga qadar takomillashib malakaga aylanib boradi.

Ma'naviyatning muhim tarkiblaridan biri **ma'noli yashashdir**. Unga ko'ra, shaxs hayot mazmunini anglagan holda yashashi uning